

Pojam, značenje i nastanak bioetike sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu

Fra Velimir Valjan

Franjevačka teologija Sarajevo

Sažetak

Autor se u svom radu osvrće najprije na značenje i definiciju pojma bioetika. Potom opisuje razvojni put bioetike, od Malog Lošinja do dosada održanih bioetičkih simpozija u Bosni i Hercegovini. Posebnu pozornost posvećuje upravo važnosti triju međunarodnih bioetičkih simpozija (2006., 2008., i 2012.) u Bosni i Hercegovini, ukazujući pri tome na otvorenost i dijalogičnost navedenih skupova, gdje su svoja mišljenja i razmišljanja o životu ljudskom i neljudskom iznosili stručnjaci različitih profila. Na tim skupovima na vidjelo je izašla osnovna karakteristika današnje bioetike: njezina integrativnost, pluriperspektivnost i interkulturalnost. To su zapravo polazišta bioetičkog diskursa u kojem se bioetička pitanja promatraju iz različitih perspektiva.

Ključne riječi: bioetika, Bioetičko društvo, integrativnost, pluriperspektivnost, integrativna bioetika

Uvod

Današnja znanstveno-tehnička dostignuća, posebno na području biomedicine i genetike, ali i drugih znanosti, otvaraju mnoge moralne teme i dileme. S jedne strane, ta su dostignuća hvale vrijedna jer su od velike pomoći za čovjeka i unapređenje kvalitete njegova života; s druge strane, međutim, omogućuju čovjeku moć kojom je u stanju uništiti planetu Zemlju, dakle tlo po kojem hoda i biosferu koja ga okružuje. Stoga se pitanje o sadašnjem preživljavanju čovječanstva nameće sa svom etičkom neodloživošću. Nastanak i razvoj bioetike otkriva upravo buđenje etičke svijesti u novonastalim civilizacijskim okolnostima u kojima su prijetnje od samouništenja postale realnost, kao i prijetnje od srozavanja čovjeka i svega specifično ljudskog u njemu na običan materijal za eksperimentiranje, manipuliranje, eksploatiranje i uništavanje. U ovom razmišljanju osvrnut ćemo se, ukratko, na pojam i značenje bioetike, a nešto opširnije na njezin razvoj i osnivanje Bioetičkog društva u Bosni i Hercegovini.

Pojam, značenje i nastanak bioetike

U literaturi se termin bioetika pojavio prije četrdesetak godina, tačnije 1970. godine, zaslugom onkologa Van Rensselaera Pottera. Sam termin bioetika složenica je u kojoj prvi dio "bios" upućuje na biomedicinske znanosti, a drugi "etika" na etiku koja govori o posljednjem smislu čovjekova ispravnog vladanja. W. Reich daje dvije različite definicije bioetike u dvama izdanjima bioetičke enciklopedije (*Encyclopedia of Bioethics*). U izdanju iz 1978. godine definira bioetiku kao "sistemsko proučavanje ljudskog ponašanja na polju znanosti o životu i njezi za zdravlje, ukoliko je ispitivano u svjetlu moralnih vrednota i načela". U drugom izdanju *Bioetičke enciklopedije* iz 1995. godine Reich proširuje definiciju bioetike: ona je "sistemsko proučavanje moralnih dimenzija – uključujući moralno gledanje, odluke, ponašanje i odgovorno držanje – znanosti o životu i njezi za zdravlje, primjenjujući različite etičke metodologije s interdisciplinarnom impostacijom".

Nastanak i širenje bioetike zapravo je buđenje etičke svijesti pred izazovima savremene civilizacije. Pred pitanjem o eventualnom izmicanju zdravorazumskoj kontroli nuklearne moći zastaje dah. O mogućnostima kontrole razornog biološkog oružja zastaje pamet.

Utoliko se pitanje o sadašnjem preživljavanju čovječanstva nameće sa svom etičkom urgentnošću. Ako se pritom ima na umu činjenica da ispod ideje moći počivaju epohalni problemi povezani s nekontroliranim iskorištavanjem prirodnih bogatstva, s uništavanjem cijelih eko-sistema, sa svakodnevnim istrebljivanjem živih vrsta, s već danas nesagledivim posljedicama od neumjerena zagađivanja prirode i okoliša, dakle atmosfere, hidrosfere, geosfere i biosfere, onda postaje jasno da ideju o preživljavanju čovječanstva u sadašnjosti nije moguće odvojiti od preživljavanja čovječanstva u budućnosti. Ta sudbonosna pitanja u njihovu širokom spektru, od biomedicinskih do ekoloških i općecivilizacijskih, moguće je doduše registrirati u vidokrugu pojedinih znanstvenih disciplina ili pak u izvanznanstvenim područjima. Međutim, mnogostrukost njihova aspekta moguće je cjelovito sagledati samo u zajedničkom integriranom horizontu u koji sa svojim posebnim perspektivama ulaze razne discipline (teologija, filozofija, medicina, ekologija, itd.). Zato bioetiku treba shvatiti kao integrativnu disciplinu u koju ravnopravno ulaze najrazličitije perspektive da bi se u njihovoj interakciji i dijalogu o konkretnim problemima uspostavio zajednički horizont njihova svestranog sagledavanja i rješavanja. Sve je to dovelo, nakon nastanka bioetike, do njezina brzog širenja: osnivanje centara bioetike po čitavu svijetu i pojavljivanjem, u razmaku od dvadesetak godina, dviju *Enciklopedija bioetike* (1978. i 1995. godine).

Bioetika i osnivanje Bioetičkog društva u Bosni i Hercegovini

U sklopu *I. Bioetičkog foruma* za jugoistočnu Evropu, koji je održan u junu 2005. godine na Malom Lošinj, pokrenuta je inicijativa za održavanje prvog bioetičkog simpozija u Bosni i Hercegovini, te za osnivanje bioetičkog društva u Bosni i Hercegovini, kakva postoje u većini evropskih zemalja. Franjevačka teologija u Sarajevu prihvatila je organiziranje međunarodnog bioetičkog simpozija. Ideju je podržao FONDEKO (Udruženje za podsticanje održivog razvoja i kvalitete života). U istom je krugu prihvaćena i podupirana inicijativa za osnivanje Bioetičkog društva u Bosni i Hercegovini. Ono je i osnovano 01. aprila 2006. godine, drugog dana održavanja *Prvog međunarodnog bioetičkog simpozija u Bosni i Hercegovini*. Razlozi koji su nas naveli na osnivanje Bioetičkog društva u Bosni i Hercegovini isti su oni koji su doveli do nastanka bioetike. Bioetika je, naime, nastala kao intelektualni odgovor

na globalne izazove našega vremena i formirala se kao novo područje u kojem je moguće tražiti orijentaciju u zaoštrenim moralnim i povijesnim dilemama koje nameću razvojni trendovi i postignuća savremene znanstveno-tehnološke civilizacije. Dakako da se problemi savremene civilizacije kojima se bavi bioetika očituju i u prirodnim, društvenim i kulturnim okvirima Bosne i Hercegovine, ponekad i na potenciran način. Međutim, pristup tim problemima bio je uglavnom jednostran, jer su oni bili razmatrani u svojim izdvojenim aspektima, kao medicinski, biomedicinski, prirodoznanstveni, ekološki, teološki, filozofski, pravni, politički itd. Stoga se i pojavila potreba za osnivanjem *Bioetičkog društva u Bosni i Hercegovini*, koje bi trebalo omogućiti objedinjavanje tih izdvojenih aspekata i stvoriti institucionalni okvir za cjelovit pristup i integrativnu raspravu o navedenim problemima. U tome se sastoji osnovna programska zadaća, ali i posebna kulturna misija Bioetičkog društva u Bosni i Hercegovini. Zadaća Bioetičkog društva Bosne i Hercegovine (kako je to sadržano u Statutu Društva) jeste održavanje svake druge godine bioetičkog simpozija i po mogućnosti što češće održavanje bioetičkih tribina diljem Bosne i Hercegovine. Budući da je bioetika po svojoj naravi složena i slojevita, te ne označava samo interdisciplinarno znanstveno područje, nego podrazumijeva i određeni društveni senzibilitet, kao i razvijene institucionalne oblike. O konstituiranoj bioetici u određenoj zemlji može se govoriti samo ako su razvijeni svi navedeni elementi.

Bioetički simpoziji i Bioetičke tribine u Bosni i Hercegovini

Prvi međunarodni bioetički simpozij održan je, kako je već spomenuto, na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu 31. marta i 1. aprila 2006. Simpozij pod naslovom *Integrativna bioetika i izazovi savremene civilizacije* okupio je u dvodnevnom raspravama 26 predavača iz više zemalja. Rad simpozija odvijao se u gustom protokolu izlaganja i diskusija puna dva dana, sa živim dijalozima, katkada veoma oprečnih stajališta, ali u tolerantnoj atmosferi uvida u teorijski i svjetonazorski *novum* snaga svega onoga što bioetika sa svojim temama otvara i omogućava u interdisciplinarnom diskursu.

Drugi međunarodni bioetički simpozij pod naslovom *Integrativna bioetika i interkulturalnost*, koji je održan u Sarajevu u amfiteatru Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine 23. i 24. maja 2008. na tragu je

daljnje jačanja spomenutog bioetičkog senzibiliteta, ali i potrebe da se na njemu razmijene bioetička razmišljanja o mnogim problemima koja nameće razvoj znanosti i tehnološki napredak.

Na istom tragu bio je i *Treći međunarodni bioetički simpozij* pod naslovom *Integrativna bioetika pred izazovima biotehnologije*, održan također u Sarajevu u amfiteatru Franjevačkog međunarodnog centra 25. i 26. maja 2012. Veliki broj izlagača, preko trideset njih, i to iz različitih područja, kako znanosti tako i svjetonazorskih opredjeljenja, na ovom simpoziju pokušali su predstaviti široki krug problema različitoga ranga, koji u središtu pažnje imaju život: od inicijalnih pitanja u području medicinske njege i biomedicinskih istraživanja preko problematike odgovornosti za ne-ljudska živa bića i za opće uvjete očuvanja života (ekologija) do sudbinskih pitanja koja se tiču savremene civilizacije i opstanka ljudskog roda.

Uvijek je bilo potrebno čuti različita mišljenja i poštivati vlastiti metodološki pristup svake znanosti. To, međutim, može uključivati i opasnost da se dobiju i pogrešne perspektive. Te opasnosti, također, moramo biti svjesni u bioetičkom integrativnom i interkulturalnom diskursu. Pitanje koje zaslužuje pažnju glasi: na koji način integrativna bioetika može plodonosno posredovati i pomiriti univerzalnost svoga zahtjeva i spomenutu pluralnost tumačenja i primjena u različitim kulturnim, društvenim ili iskustvenim kontekstima, a da pritom ne završi u pukom relativizmu? Integrativnost, pluriperspektivnost i interkulturalnost bitni su bioetički atributi. Posmatranje života iz različitih perspektiva metodološko je polazište integrativne bioetike.

Na sjednici Upravnog odbora Bioetičkog društva u Bosni i Hercegovini od 12. novembra 2013. zaključeno je da se treba organizirati sljedeći, Četvrti međunarodni bioetički simpozij, pod naslovom *Integrativna bioetika i prirodno naslijeđe*. Određen je i datum njegova održavanja (20. i 21. juna 2014.) kao i mjesto održavanja (Sarajevo, amfiteatar Franjevačkog međunarodnog studentskog centra).

Od ne male važnosti za jačanje bioetičkog senzibiliteta u Bosni i Hercegovini bilo je i održavanje bioetičkih tribina u organizaciji Bioetičkog društva u Bosni i Hercegovini. Tribine su održane u bolnici fra Mato Nikolić u Novoj Biljoj, u Tuzli u prostorijama Filozofskog fakulteta, u Mostaru u amfiteatru Medicinskog fakulteta, u Bihaću u velikoj dvorani Općine i dr.

Umjesto zaključka

Osnivanje Bioetičkog društva u Bosni i Hercegovini te održavanje simpozija i bioetičkih tribina zatvoren je krug pretpostavki potrebnih za konstituiranje bioetike u svim njezinim elementima. Bosna i Hercegovina mala je zemlja pa se teško može “mjeriti” s evropskim dostignućima na području znanosti. Pa ipak, održavanjem Prvog međunarodnog bioetičkog simpozija i osnivanjem Bioetičkog društva u Bosni i Hercegovini postavljene su pretpostavke za konstituiranje bioetike u Bosni i Hercegovini. Novoosnovano Bioetičko društvo postalo je nedugo potom ne samo prisutno nego i vrlo prepoznatljivo na svim bioetičkim konferencijama koje se održavaju u okviru srednje i jugoistočne Evrope. To su jasni znakovi da je nastupila nova “bioetička epoha” i na bosanskohercegovačkim prostorima.

THE NOTION, THE MEANING AND THE CREATION OF BIOETHICS with a special reflection to Bosnia and Herzegovina

Summary

In this paper the author reflects on the meaning and definition of the term bioethics. Then, he describes the development of bioethics, from Mali Lo symposium to recent bioethical symposium in Bosnia and Herzegovina. A particular attention has been paid exactly to importance of international bioethical symposiums (2006, 2008 and 2012) in Bosnia and Herzegovina, and in the process pointing out to openness and dialogue aspects of the aforementioned symposiums, where their opinions and thoughts on human and non-human life were offered by experts of various profiles. Such symposiums spawned out a basic characteristics of modern bioethics: its integrativity, pluri-perspective and interculturality. Those are, actually, starting points of the bioethical discourse in which bioethical issues are interpreted from various perspectives.

Key words: bioethics, bioethical society, integrativity, pluri-perspective, integrative bioethics.